

Union of Koreans]. *Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti [State Archive of Kharkiv Oblast]* (GEB Series R-845, Box. 2, Folder 805), Kharkiv, Ukraine.

Тумчук Л. І. (2019). Роль освіти дорослих у подоланні неписьменності населення: досвід 20-30-х років ХХ ст. [The role of adult education in overcoming illiteracy: the experience of the 20-30s of the twentieth century.] *Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podil'skogo*

natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ogiitnka. Seriya: Sotsialno-pedagogichna, 32, 170-182 [in Ukrainian].

Dukhopelnykov, V. M., Loiko, L. I., Posokhov, S. I., Arzumanova, T. V., Belikov, Yu. A., Berlin, V. D. et al. (2004). *Kharkov mnogonatsionalnyi [Kharkov is multinational]*. Kharkov: Vostochno-regionalnyi tsentr gumanitarno-obrazovatelnykh initsiativ [in Ukrainian].

УДК 94(477): 929.52

DOI: 10.34142/2313-2345.2020.57.17

Кас'яненко Ю. О.

аспірантка кафедри історії України

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

<https://orcid.org/0000-0003-2887-2364>

ПРИВАТНЕ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ ІВАНІВСЬКОЇ ВІТКИ РОДУ КОВАЛЕВСЬКИХ У КІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ ст.

У статті розглянуто особливості приватного та громадського життя представників Харківської лінії старшинсько-дворянського роду Ковалевських у кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. Особливу увагу приділено кільком представникам іванівської гілки родини. Серед них: Варвара Яківна Ковалевська, Андрій Іванович Ковалевський, Петро Іванович Ковалевський, Петро Андрійович Ковалевський тощо. Важливою складовою життя перелічених Ковалевських у цей час були взаємини із Григорієм Савичем Сковородою та Василем Назаровичем Каразіном. Приватне життя Ковалевських представлено через дослідження родинних, дружніх та господарських відносин. Публічні прояви життя представників роду розкриваються в участі створення Харківського університету, Філотехнічного товариства. Заснування та подальша робота Інституту шляхетних дівчат пов'язана із благодійною діяльністю Ковалевських у межах Товариства добротності.

Ключові слова: Ковалевські; Г. С. Сковорода; В. Н. Каразін; біографія.

The peculiarities of the private and public life of representatives of the Kharkov line of the Kovalevsky lineage of the sergeant-noble family are considered. XVIII – at the beginning. Nineteenth century. Within the article, special attention was paid to several representatives of the Ivanovo branch of the family. Among them: Barbara Kovalevskaya, Andrey Kovalevsky, Peter Kovalevsky, Peter Kovalevsky and others. An important component of the life of these Kovalevskys at this time was the relationship with G.S. Skovoroda and V.N. Karazin. The private life of the Kovalevskys is represented through a study of family, friendly and economic relations. Public manifestations of the life of the genus are revealed in the participation of the Kharkiv University, the Philotechnical Society, the Charity Society.

Key words: Kovalevsky; G. S. Skovoroda; V. N. Karazin; biography.

Постановка проблеми. Наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. Харків стає одним із освітніх центрів Слобожанщини. У місті відкриваються університет, гімназії, семінарії, створюється наукове товариство (1811). Серед різних верств населення з'являється запит на якісну професійну освіту. Значна кількість людей долучається до збору коштів на створення Харківського університету. У цей час деякі представники роду Ковалевських перебувають під впливом ідей представників інтелектуальної еліти свого часу: Г. С. Сковороди та В. Н. Каразіна.

Аналіз актуальних досліджень. Іванівська вітка харківської старшинсько-дворянської гілки роду Ковалевських наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. була тісно пов'язана із такими відомими особами як Г. С. Сковорода та В. Н. Каразін. Біографії останніх часто дають можливість дослідити життя й Ковалевських. У монографії «Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода» Д. І. Багалій неодноразово згадує подружжя Ковалевських в контексті їх взаємин із Г. С. Сковородою [Багалій 1926]. Ці згадки доповнюються матеріалами «Історико-статистического описания Харь-

ковской епархии» Філарета (Д. Г. Гумілевського) [Филарет 2006]. У свою чергу, Г. П. Данилевський згадує про діда та бабу В. Н. Каразіна з метою ознайомлення читача з його ріднею по материнській лінії. Його матір'ю була Варвара Яківна Ковалевська [Данилевский 1866].

У паперах В. Н. Каразіна, які були зібрані і систематизовані Д. І. Багалієм, досить часто траплялося прізвище Ковалевських [Каразин 1910]. Там знаходимо: поодинокі згадки про матір, більш численні про батька, вітчима, брата Івана та інших представників родини Каразіних-Ковалевських.

Більш детально ознайомитися зі складом родини Каразіних дає можливість фонд 1978 ЦДІАК. Монографія О. І. Вовк про історіографічні образи В. Н. Каразіна теж містить згадки про Ковалевських [Вовк 2016].

Загальне уявлення про біографію представників харківської гілки роду Ковалевських дає П. Е. Ковалевський (1901–1978) у «сімейній пам'ятці» «Рід Ковалевських за триста років 1651–1951» [Ковалевский 2002].

Певні паралелі зі спадщиною Ковалевських знаходимо у джерелах ХХ ст. Фонди ЦДАМЛМ містять біографічні дані про Андрія Петровича Ковалівського (1895–1969). Український сходознавець цікавився Сковородою та своїм родом Ковалевських. Він доклав зусиль для перетворення збереженої частини маєтку Ковалевських на музей Г. С. Сковороди [Дудко 2011].

Мета статті – дослідити приватне життя іванівських Ковалевських з урахуванням їх громадської активності наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст., прослідкувати їх стосунки із Г. С. Сковородою та В. Н. Каразіним.

Виклад основного матеріалу. Харківська гілка родини Ковалевських займає чільне місце у вітчизняній історії. Її представники, вихідці із старшинсько-дворянського прошарку, доволі часто (як показано нами вище) викликають інтерес у дослідників. Проте про поміщиків Варвару Яківну Ковалевську, її другого чоловіка Андрія Івановича Ковалевського, їх дітей та інших членів родини згадки більш епізодичні.

Варвара Яківна Ковалевська народилася у заможній родині харківського сотни-

ка Якова Ковалевського. Про її матір відомо не багато – М. В. Ковалевська походила з роду Магденків, була двічі одружена. У першому шлюбі носила прізвище Логачової [Данилевский 1866: 101]. Варвара Яківна навчалася вдома. У майбутньому її начитаність та ерудиція приваблюватиме еліту місцевого товариства. Існує припущення, що її знайомство із Г. С. Сковородою відбулося за часів першого шлюбу [Березюк 2015: 194; Вовк 2016: 62].

Зі своїм майбутнім чоловіком Варвара Яківна знайомиться після переїзду останнього у 1771 р. до Слобідсько-Української губернії. Саме тут полковник російської армії у відставці Назар Олександрович Каразін (1731–1783) за успішну службу отримує землі у с. Кручик та Основицях. Після весілля подружжя оселяється у Кручику. Народження їхнього первістка, В. Н. Каразіна (1773–1842), збігається з інтенсивним зведенням родинного маєтку. Незавершене будівництво унеможливило прийняття пологів вдома. Тому Варвара Яківна народжує сина у хаті селянина Минченка [Данилевский 1866: 101].

Г. П. Данилевський наводить химерну історію, яка стосувалася майбутнього фундатора Харківського університету Василя Каразіна. За його словами малюк «народився замертво і був названий Богданом». Дитина, очевидно, вижила. Під час хрещення ім'я було замінене на Василя [Данилевский 1866: 101].

Інший син – Іван Каразін, народився у 1780 р. Сповідні розписи Хрестовоздвиженської церкви с. Кручик розширюють склад родини. Окрім Василя та Івана там містяться імена Григорія та Віри [Запис про склад родини 1779: 318]. Згадки про сестру наводить В. Н. Каразін у 1829 р. Згідно з текстом «Формулярного списку про службу» він викупив у сестри та брата частину майна у с. Кручик [Березюк 2015: 205].

Здобуття початкової освіти молодим поколінням родини відзначалося певним консерватизмом. Необхідні знання дворянські діти традиційно отримували вдома. Не стали винятком і діти Варвари та Назара Каразіних. Згодом, як про це згадує В. Н. Каразін, на нього чекав приватний пансіон для хлопчиків Х. І. Філдинга в Кре-

менчуку, а з 1783 р. пансіон І. П. Шульца в Харкові [Каразин 1910: 356–357]. Загалом питанню освіти у цій родині віддавали належну увагу. Про це свідчать і записи В. Н. Каразіна за 1798 р. У «Свідченнях про себе» буде написано, що жага до наук і філософського життя почалася провадитися «майже з дитинства мого» [Каразин 1910: 613].

1783 р. стає трагічним для родини. Невдале падіння з коня 52-річного Назара Олександровича Каразіна призводить до передчасної смерті голови родини [Багалей 1892: 168; Дешко 2014: 101]. Виховання неповнолітніх дітей лягає на їхню матір – Варвару Яківну.

У цей час 10-річний Василь Каразин проявляє неабияку самовпевненість і цілеспрямованість у реалізації своїх планів на майбутнє. Хлопець особисто подає прохання про зарахування його на військову службу фельдмаршалу графу П. О. Румянцеву-Задунайському, який у той час проїздом перебував у Харкові [Данилевский 1866: 102]. Прохання було задоволено. Юнака було зараховано в орденський кірасирський полк. Звісно, позитивному вирішенню цього питання сприяло знайомство на той час покійного Н. О. Каразіна із графом.

Деякий час по тому Варвара Яківна вдруге виходить заміж. Її обранцем стає кузен (троюрідний брат), колезький асесор Андрій Іванович Ковалевський, який у період з 1783 до 1786 рр. виконував обов'язки Валківського повітового предводителя дворянства [Ковалевский 2002: 22; Илляшевич 2010; Лавриненко 1975: 38].

Діти від першого шлюбу потрапляють під опіку вітчима. А у 1791 р. у Андрія та Варвари Ковалевських народжується син Петро [Парамонов 2011: 74].

Подружжя оселяється в 40 верстах від Харкова, в Іванівці [Багалій 1926: 78]. Свого часу Г. С. Сковорода порівняє природу Іванівки зі своєю батьківщиною – Чорнухами. Про володіння А. І. Ковалевського буде сказано: «Земля його є нагірною. Лісами, садами, пагорбами, джерелами змережана» [Сковорода 1973b: 357]. Про власників цієї землі дізнаємося з «Історико-статистического описання Харьковской Епархии». За словами Філарета (Д. Г. Гумілевського), ця

місцевість здавна належала панам Ковалевським, і до 1793 р. мала статус хутора [Філарет 2006: 168]. Істотні зміни почалися із 1793 р., коли А. І. Ковалевський починає тут активно господарювати: заселяє Іванівку своїми людьми, розбиває парк, будує кам'яний будинок. А у 1795 р. отримує благословення преосвященного Феоктиста на будівництво церкви Преображення Господнього [Філарет 2006: 168]. Вже за рік зведення дерев'яної церкви буде завершено [Філарет 2006: 207].

Ощадливе господарювання приносить свої плоди. У 1804 р. в селі Іванівці Харківського повіту функціонують пивоварня, цегляний завод, млини та вітряки. Переважно чорноземний ґрунт сприяє землеробству, а наявність лісу забезпечує дровами. На двох постійних дворах продають гаряче вино, сіно й овес. Усе це значно збільшує прибутки А. І. Ковалевського [Александров 2002: 14].

Матеріали «Історико-статистического описания Харьковской Епархии» дають уявлення не тільки про земельні володіння Андрія Івановича Ковалевського, а і про його вдачу. Філарет (Д. Г. Гумілевський) описує Андрія Івановича досить схвально: «Сам по собі був людиною чудовою – він був добросердий, набожний та любив приймати до себе мандрівників» [Філарет 2006: 168].

Дещо схоже прокоментував І. І. Срезневський. У розповіді про останні дні Г. С. Сковороди лунає його коротка характеристика «дідича» А. І. Ковалевського: «також стара людина, добра, благочестива» [Багалій 1926: 87].

Водночас сусід та зять А. І. Ковалевського – Н. С. Мягкий, дещо інакше описує характер голови родини. За його словами, він мав «надзвичайно запальний характер, що часто грізно обурювався проти родини й челяді» [Багалій 1926: 78]. Пом'якшував непростий характер А. І. Ковалевського частий гість їхньої садиби – Г. С. Сковорода, який «мав великий вплив на господаря» [Багалій 1926: 78].

Таким чином, в залежності від ступеня знайомства з А. І. Ковалевським маємо дещо різні оцінки його характеру. Громадська діяльність Андрія Івановича сприяла позитивному сприйняттю поміщика. Що, власне, і відобразив Філарет у своїй праці. Наділяю-

чи його такими якостями, як добросердечність, набожність і гостинність. У той же час лютий норів був відомий найближчим друзям, родині та власним кріпосним селянам.

Образ Варвари Яківни, за словами Н. С. Мягкого, був більш позитивним. Він озвучує ставлення Г. С. Сковороди до дружини Андрія Івановича: «Він поважав усією душею його жінку, розумну і благочестиву жінчину, від других жінок Сковорода віддалявся» [Багалій 1926: 78]. Очевидно, Варвара Яківна Ковалевська відповідала високим інтелектуальним та моральним стандартам Г. С. Сковороди та була серед тих небагатьох жінок, з якими він підтримував дружні стосунки.

Подружжя радо приймає представників харківського товариства, сусідів. Інколи серед гостей присутній Г. С. Сковорода. Без сумніву, його гострий розум та красномовство мали потужний вплив на родину Ковалевських. Г. С. Сковорода на правах шанованого гостя навіть отримує власну «кімнатку» з вікнами, що виходили в садок [Багалій 1926: 87]. Власне, у цій кімнаті, крім особистих речей, зберігалася й частина паперів із творами філософа. Там же він й помер 29 жовтня 1794 р.

Під час чергових відвідин Ковалевських з'являється й останній прижиттєвий олійний портрет Г. С. Сковороди. Він був написаний харківським живописцем Лук'яновим. Про це у листі від 2 квітня 1794 р. до М. І. Коваленського напише господар помістя – А. І. Ковалевський [Сковорода 1973b: 483]. Портрет разом з «українським домашнім гостинцем» мав бути відправленим до М. І. Ковалинського [Сковорода 1973b: 483]. Наразі доля цього портрету не відома.

Залишилися відмітки про іванівського поміщика і на одному з творів мислителя. У впорядкованому за радянських часів двотомнику матеріалів знаходимо згадку про А. І. Ковалевського. На 1-ій сторінці філософського діалогу «Беседа 1-я, нареченная Сіон» розміщений дарчий напис. Дослідники творчості філософа приписують латинську посвяту «Primo et novissimo amico meo Andrea Joannidi K[ovalevscio], Domino vice-tribuno proprii fetus ebitionem dono affero. Senex Gregorius de Sabba Skovoroda» товаришеві останнього – А. І. Ковалевському

[Першому й останньому другові моєму Андрію Івановичу Ковалевському віце-губернаторові витвір власної душі присвячую й дарую. Дідусь Григорій Сковорода, син Сави] [Сковорода 1973a: 282–283].

Цікаво, що і єдиноутробні брати В. Н. Каразін та П. А. Ковалевський також сприятимуть вивченню доробку філософа. Появі доволі точної копії листа Г. С. Сковороди завдячуємо молодому В. Н. Каразіну. Кореспонденція мала відправитися з маєтку Ковалевських в Орел, де на той час мешкав друг та учень останнього – Михайло Іванович Ковалинський. За словами В. Н. Каразіна, який перебував у маєтку вітчима одночасно із Г. С. Сковородою, він максимально зберіг правопис та почерк останнього [Каразін 1910: 913]. «За пів століття з лишком» він упізнає свою давно забуту роботу і спростує хибну думку про оригінальність кореспонденції Г. С. Сковороди [Каразін 1910: 913].

Петро Андрійович Ковалевський успадкував частину рукописних творів та листування Г. С. Сковороди, які залишилися після смерті останнього. Згодом цю частину спадку він передасть преосвященному Інокентію для подальшого вивчення [Данилевський 1866: 71].

Смерть філософа підживила народний інтерес до цієї постаті. Як наслідок, з'являється чимало легенд, правдивість яких важко довести чи спростувати. Частина з них стосується родини Ковалевських. Одне таке оповідання наводить Д. І. Багалій. Мова йде про реакцію дружини Петра Андрійовича Ковалевського на слова юродивої про наявність скарбу в їхній маєтності. Цілком можливо, під скарбом малася на увазі могила мислителя, розміщена на землі Ковалевських. Проте сказане було зрозуміло досить буквально й пошуки скарбу мали місце [Багалій 1926: 88; Данилевський 1866: 72].

Інша, схожа за контекстом легенда, наводиться Д. М. Дудко. Відповідно до неї поміщиця Ковалевська здійснила перенос могили філософа буцімто через страх перед «заложним мерцем». Прихильники цієї версії датують подію 1814 роком [Дудко 2013: 155].

Ці згадки є одними з небагатьох, які стосуються дружини П. А. Ковалевського.

Згідно із матеріалами, розміщеними в «Енциклопедии фамилий харьковской губернии» її майбутній чоловік, Петро Андрійович Ковалевський, із 1807 р. навчався в Московському університеті, а в 1809 р. став вільним слухачем Харківського університету. У подальшому він працював у канцелярії попечителя Харківського учбового округу (з 1818 р.). З 1822 р. П. А. Ковалевський був інспектором училищ Богодухівського повіту. Батько Віктора (1825), Аполлона (1826), Миколи (1827) та Надії (1828) [Парамонов 2011: 74–75]. Як і його батько свого часу, у 1828 р. зайняв посаду предводителя дворянства, проте у місті Харкові [Илляшевич 2010: 105]. Також Петро Андрійович Ковалевський був останнім власником маєтності в Іванівці із цієї родини. Наступним господарем стає поміщик Кузін.

Отже, під впливом просвітницьких ідей Г. С. Сковороди перебували подружжя Ковалевських, сини – Василь Назарович Каразін та Петро Андрійович Ковалевський, їхній дядько – Петро Іванович Ковалевський (1766–1827). Прикметно, що Д. І. Багалій, аналізуючи вплив дворян у створенні Харківського університету, серед найбільш активних прибічників освітніх планів В. Н. Каразіна називає «духовних учнів Гр. Савича Сковороди» – Квітку, Ковалевського, міського голову Урюпіна. Самого В. Н. Каразіна було віднесено до ідейних прихильників літературного гуртка сумського поміщика О. О. Паліцина [Багалей 1911: 89].

Загалом на початку XIX ст. чимало Ковалевських займають активну позицію на ниві просвітництва. З цього приводу досить показовим є лист В. Н. Каразіна від 2 вересня 1802 р. [Каразин 1910: 617]. Він адресувався впливовому при дворі Олександра I Д. П. Трошинському. У ньому автор просить сприяння у відзначенні найбільш активних учасників створення Харківського університету орденом Св. Володимира. Серед трьох запропонованих імен значився і майор Петро Іванович Ковалевський [Каразин 1910: 617].

Досить скоро університет у Харкові стає осередком науки у підросійській Україні. Свідченням цього є заснування у 1811 р.

першого в Російській імперії технічного товариства. Організатором і керівником Філотехнічного товариства став В. Н. Каразін. Його учасниками були представники 8 губерній, серед яких і Ковалевські [Каразин 1910: 189]. Дійсними членами товариства значилися Андрій Іванович та Петро Іванович Ковалевські [Каразин 1910: 297–298]. У протоколах зібрання членів товариства час від часу знаходимо їхні імена. Наприклад, у протоколі від 19 серпня 1814 р. без зазначення по батькові були: Петро, Федір та Андрій Ковалевські [Каразин 1910: 278]. Наступна згадка за 23 серпня 1816 р. На засіданні присутні Андрій та Петро Ковалевські [Каразин 1910: 341].

Благодійність також займає певне місце у житті представників роду. Наприкінці 1811 р. за ініціативи місцевого дворянства у місті Харкові було засноване Харківське товариство добродійності. Членом Ради товариства на 1813 р. був совісний суддя надвірний радник і кавалер Петро Іванович Ковалевський [Высочайше утверждённые 1812: 23; Багалей 2004: 905]. Від Зміївського повіту з одноразовим внеском у 360 рублів увійшов Іван Іванович Ковалевський, а від Богодухівського повіту – брати Каразіни [Высочайше утверждённые 1812: 34–35]. Одним із важливих напрямків роботи товариства було зосередження на зборі коштів для заснування та подальшої роботи Інституту шляхетних дівчат [Каленик 2011: 80–81]. Потрібно відзначити, що мети було досягнуто. Зокрема, за активної участі Ковалевських.

Свідома позиція Ковалевських щодо необхідності поступального розвитку освіти та науки може свідчити як про вірність гуманістичним ідеалам, які були властиві Г. С. Сковороді, так і прагматичному розумінню суспільної (і власної) користі через впровадження інновацій. Прикладом може слугувати практична спрямованість Філотехнічного товариства, учасниками якого були Ковалевські. З іншого боку, Ковалевські матеріально підтримують освітні проекти, такі як створення університету у Харкові та організацію Інституту шляхетних дівчат.

В певному сенсі XIX ст. є переломним для роду, оскільки Ковалевські поволі відходять від воєнної кар'єри і все більше за-

ймаються наукою або політикою. У цій династії з'являються вчені, просвітителі, мандрівники, суспільні діячі, які стали відомими далеко за межами Слобожанщини.

Цікаво, що у ХХ ст. тема Сковороди та Ковалевських безпосередньо поєднується в ще одному ученому представнику цієї гілки роду – Андрієві Петровичу Ковалівському (1895–1969). Україніст та сходознавець, виходець із с. Розсохуватого, що поряд із Золочевим цікавитиметься родоводом Ковалевських у зв'язку з існуванням спільних предків [Генеалогія Ковалівських б/д: 1, 3]. За словами А. П. Ковалівського, «і сам із малих років і навіть через своїх предків пов'язаний із містом Харковом і зі Слобожанщиною в цілому» [Прмова на своєму 70-річчю 1965: 1]. Тож не дивно, що в полі зору ученого час від часу з'являлися сквородинівські мотиви. Зокрема, науковий співробітник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури А. П. Ковалівський, разом із своїм завідувачем Д. І. Багалієм, долучився до урочистостей із нагоди 200-ліття з дня народження філософа. У 1924 р. він надрукував статтю «Розвиток етичних поглядів Г. Сковороди у зв'язку з його життям» [Розвиток етичних поглядів б/д: 1–15]. На жаль ця праця через небіографічний характер теми не містила інформації про Ковалевських.

ЛІТЕРАТУРА

- Александров В. К 280-летию со дня рождения Г. С. Сковороды. Харьковский исторический альманах / Под ред. А. Ф. Парамонова. X. : Изд. Хар. част. музея гор. усадьбы, 2002. Зима. С. 13–14.
- Багалей Д. И. Назарий Александрович Каразин и его колокол. Киевская старина. 1892. № 11. С. 163–175.
- Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905). Ист. монография. В 2-х т. Т. 2. Репринт. изд. Харьков, 2004. 982 с.
- Багалей, Д. И. Очерки из русской истории. Т. 1. Статьи по истории просвещения. Харьков : тип. "Печатное дело", 1911. [2], IV, 624 с.
- Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. Харків : Держвидав України, 1926. 397 с.
- Березюк Н. М. Достойные своего рода (к семейному портрету Каразиных). В. Н. Каразин. Диалоги у часі й просторі : дослідження і матеріали / уклад. О. І. Вовк, С. М. Куделко ; наук. ред. проф. С. І. Посохов. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 275–281.
- Вовк О. І. Постать Василя Каразіна в історіографії / наук. ред. С. М. Куделко. X. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. – 328 с.

А втім, опосередковано А. П. Ковалівський певним чином вплинув на збереження й поширення спадщини іванівських Ковалевських. Прикладом може слугувати створення громадського музею філософа, який за словами Д. М. Дудка, був створений за участі А. П. Ковалівського, А. Ніжинець і директора місцевої школи І. М. Глушка [Дудко 2011: 279]. На той час школа розташовувалася в приміщенні, що колись належало Ковалевським. У новоствореному музеї центральне місце зайняла кімната мислителя.

Також у 1961 р. на шпальтах київської «Літературної газети» А. Ковалівський, А. Ніжинець та Є. Вербицька опублікували допис «Забутий заповідник» [Дудко 2011: 279]. У ньому зверталася увага на неналежний стан збереження пам'яток у Сквородинівці. А 1963 р. А. П. Ковалівський передає музеєві цінний дарунок: родинну реліквію – стародавню розмальовану скриню з маєтку Ковалівських у Розсохуватому [Дудко 2011: 279].

Отже, в житті представників старшинсько-дворянського роду Ковалевських чільне місце зайняли Г. С. Сковорода та В. Н. Каразин. Дружні та, як у випадку з В. Н. Каразиним, родинні стосунки сприяли сприйняттю та впровадженню у практику передових освітніх ідей того часу.

- Высочайше утверждённые правила Харьковского общества благотворения. Харьков: Унив. тип., 1812. 39 с.
- Генеалогія Ковалівських // ЦДАМЛМ України. Ф. 149. Оп. 1. Спр. 258. 4 арк.
- Данилевский Г. П. Украинская старина : материалы для истории украинской литературы и народного образования. Харьков : Изд. Заленского и Любарского, 1866. 403 с.
- Дешко Л. О. Основа. Каразіни : збірка статей / передмова М. Красиков. Київ : Андрощук П.С., 2014. 176 с., 207 ілюстр.
- Дудко Д. М. А. П. Ковалівський – сквородинознавець з роду Ковалівських. Переяславські Сквородинівські студії : зб. наук. праць. 2011. Вип. 1. С. 275–281.
- Дудко Д. М. Григорій Сковорода, народні вірування і архаїчні техніки екстазу. Філософія спілкування: Філософія. Психологія. Соціальна комунікація. 2013. № 6. С. 154–158.
- Запис про склад родини полковника Назара Олександровича Каразіна зі сповідного розпису Хрестовоздвиженської церкви с. Кручик Охтирської провінції Слобідсько-Української губернії // ЦДІАК. Ф. 1978. Оп. 1. Спр. 12. арк. 318.

Ильяшевич Л. В. *Краткий очерк истории харьковского дворянства. X.* : Харьковский частный музей городской усадьбы, 2010. 160 с.

Каленик О. В. *Харківський інститут шляхетних дівчат як осередок педагогічної освіти на Слобожанщині. Збірник наукових праць «Історія та географія».* 2011. Вип. 42. С. 79-85.

Каразин В. Н. *Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные профессором Д. И. Багалеем.* Харьков : Тип. Зильберберга, 1910. XIX, 926 с.

Ковалевский П. Е. *Род Ковалевских за триста лет 1651–1951. Харьковский исторический альманах / Под ред. А. Ф. Парамонова. X.* : Изд. Хар. част. музея гор. усадьбы, 2002. Зима. С. 17–32.

Лавриненко Ю. *Василь Каразин. Архітектор Відродження : матеріали і думки до 200-ліття зі дня на-*

родження, 1773–1973. Мюнхен : Сучасність, 1975. 191 с.

Парамонов А. Ф. *Энциклопедия фамилий Харьковской губернии. Кн. 2. X.* : Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011. 200 с.

Промова на своєму 70-річчю // ЦДАМЛМ України. Ф. 149. Оп. 1. Спр. 48. 1 арк.

«Розвиток етичних поглядів Г. Сковороди в зв'язку з його життям» // ЦДАМЛМ України. Ф. 149. Оп. 1. Спр. 34. 15 арк.

Сковорода Г. Повне зібрання творів : У 2-х т. К. : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.

Сковорода Г. Повне зібрання творів : У 2-х т. К. : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с.

Филарет (Д. Г. Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской Епархии (издание 1852 г.). Том 3. X., 2006. 170 с.

REFERENCES

Aleksandrov, V. (2002). *K 280-letiju so dnja rozhenija G. S. Skovorody (A. F. Paramonov, Ed.). Har'kovskij istoricheskij al'manach – Kharkiv historical almanach, (Zima), 13.* [in Russian].

Bagalej, D. I. (1911). *Oчерки из russkoj istorii. Stat'i po istorii prosveshhenija. (Vol. 1).* Har'kov: Pечатное дело [in Russian].

Bagalej, D. I. (1892). *Nazarij Aleksandrovich Karazin i ego kolokol. Kievskaja starina - Kiev antiquity, 11, 163–175.* [in Russian].

Bahalii, D. I. (1926). *Ukrainskyi mandrovanyi filosof Hr. Sav. Skovoroda. Kharkiv: Derzhvydav Ukrainy* [in Ukrainian].

Bagalej, D. I. & Miller, D. P. (2004). *Istorija goroda Har'kova za 250 let ego sushhestvovanija (1655 – 1905).* Har'kov [in Russian].

Berezjuk, N. M. *Dostojnye svoego roda (k semejnomu portretu Karazinyh). S. I. Posokhov (Ed.), In. V. N. Karazin. Dialohy u chasi y prostori : doslidzhennia i materialy (pp. 75–281).*

Vovk, O. I. (2016). *Postat Vasylia Karazina v istoriohrafii. S. M. Kudelko (Ed.). Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina* [in Ukrainian].

Vysochajshe utverzhdjonnye pravila Har'kovskogo obshhestva blagotvorenija. (1912). Har'kov: Universitetskaja tipografija [in Russian].

Danilevskij, G. P. (1866). *Ukrainskaja starina : materialy dlja istorii ukrainskoj literatury i narodnogo obrazovanija. Har'kov : Izd. Zalenskogo i Ljubarskogo* [in Russian].

Deshko, L. O. (2014). *Osnova. Karaziny : zbirka statei. Kyiv : vydavets Androshchuk P. S.* [in Ukrainian].

Dudko, D. M. A. P. *Kovalivskyi – skovorodynnavets z rodu Kovalivskykh. Pereiaslavski Skovorodynivski studii : zbirnyk naukovykh prats. 275–281.* [in Ukrainian].

Dudko, D. M. (2013). *Hryhorii Skovoroda, narodni viruvannia i arkhajchni tekhniki ekstazu. Filosofiiia spilkuvannia: Filosofiiia. Psykholohiia. Sotsialna komunikatsiia. 154–158.* [in Ukrainian].

Illjashevich, L. V. (2010). *Kratkij очерк истории har'kovskogo dvorjanstva. Har'kov : Har'kovskij chastnyj muzej gorodskoj usad'by* [in Russian].

Karazin, V. N. (1910). Sochineniya, pis'ma i bumagi V. N. Karazina, sobrannye i redaktirovannye professorom D. I. Bagaleem (D.I. Bagaley, Ed.). Kharkiv : Tip. Zil'berberga [in Russian].

Kalenyk, O. V. (2011). Kharkivskyi instytut shliakhetnykh divchat yak osередok pedahohichnoi osvity na Slobozhanshchyni. Zbirnyk naukovykh prats. Seriia : «Istoriia ta heohrafiia», (42), 79–85. [in Ukrainian].

Kovalevskij, P. E. (2002). Rod Kovalevskix za trista let 1651–1951 (A. F. Paramonov, Ed.). Har'kovskij istoricheskij al'manach – Kharkiv historical almanach, (Zima), 17–32. [in Russian].

Lavrynenko, Yu. (1975). Vasyl Karazin. Arkhitektor Vidrozhennia : materialy i dumky do 200-littia zi dnia narodzhennia, 1773–1973. Miunkhen : Suchasnist [in Ukrainian].

Paramonov, A. F. (2011). Jenciklopedija familij Har'kovskoj gubernii. Har'kov : Har'kovskij chastnyj muzej gorodskoj usad'by [in Russian].

Skovoroda, H. (1973). Povne zibrannia tvoriv (Vol. 1) Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Skovoroda, H. (1973). Povne zibrannia tvoriv (Vol. 2) Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Filaret (2006). Istoriko-statisticheskoe opisanie Har'kovskoj Eparhii (Vol. 3) Har'kov [in Russian].